

Tusculum

2017
SOLIN-10/1

Tusculum
10/1

Solin, 2017.

Nakladnik

Javna ustanova u kulturi
Zvonimir Solin
Kralja Zvonimira 50
Solin

Za nakladnika

Špiro Žižić

Urednik

Marko Matijević

Nakladnički savjet

Joško Belamarić
Nenad Cambi
Josip Dukić
Miroslav Katić
Šime Marović
Dražen Maršić
Ivica Žižić

Grafičko oblikovanje i priprema za tisak

Marko Grgić

Tisak

Suton Graf Zagreb

Za tiskaru

Tihomir Kujundžić

Naklada

500 primjeraka

Časopis je uvršten u podatkovne baze: ESCI (Emerging Sources Citation Index), DOAJ (Directory of Open Access Journals), AWOL (The Ancient World Online), Hrčak (Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske).

Izdavanje časopisa novčano podupiru Grad Solin i Ministarstvo znanosti i obrazovanja.

UDK 908(497.5-37 Solin)

Tiskana inačica: ISSN 1846-9469

Mrežna inačica: ISSN 1849-0417

Tusculum

Časopis za solinske teme

10/1

Solin, 2017.

Sadržaj

- 7 – 17** Dražen Maršić **Studije o isejskoj carskoj skupini (I) - Cirijak iz Ankone, Issa i Providentia Augusta**
- 19 – 28** Andreja Nađander – Nenad Cambi **Ženski kasnoantoninski portret otkriven na trasi plinovoda u Solinu**
- 29 – 38** Ivo Donelli **Konzervatorski radovi na antičkoj mramornoj glavi iz Radićeve ulice**
- 39 – 55** Dino Demicheli – Ana Demicheli **Počasna baza za kip cara Karakale iz Salone – prenamjena, spajanje i novo čitanje**
- 57 – 69** Ivan Matijević **Neobjavljeni natpisi iz Salone (II)**
- 71 – 94** Arsen Duplančić ***Membra disiecta* jednoga salonitanskog mauzoleja**
- 95 – 123** Mirko Jankov **Pjevana štenja u bogoslužnoj praksi župne crkve svetoga Martina biskupa u Vranjicu**
- 125 – 131** Josip Dukić – Bernard Dukić **Dopisivanje don Frane Bulića s rimskim studentom Antom Alfirevićem (1900. – 1902.)**
- 133 – 144** Marinko Mikelić – Nino Švonja **Izvori, bunari i česme u Vranjicu**
- 145 – 160** Blanka Matković **Prilog poznavanju povijesti grada Splita i okolice u poratnom razdoblju (1946. – 1947.): nepoznati detalji iz dosjea Frane Tente**
- 161** **Naputak suradnicima Tusculuma**

Arsen Duplančić

Membra disiecta jednoga salonitanskog mauzoleja

Arsen Duplančić
HR, 21000 Split
Arheološki muzej u Splitu
Zrinsko-Frankopanska 25

U radu se objavljuju podaci o mauzoleju koji je 1930. otkriven u tupinolomu Klanac istočno od Manastirina. U njemu je pronađeno pet grobnica od kojih je jedna bila pokrivena pločom s mozaikom s natpisom dječaka Tita Aurelija Aurelijana, druga je imala ploču s dva udubljenja, a na trećoj je bio natpis koji spominje nekog Mucijana. Mauzolej se datira u kraj 3. ili početak 4. stoljeća. Do sada nije bila objedinjena i objavljena sva dostupna dokumentacija o tom mauzoleju pa se ona donosi u ovom tekstu.

Ključne riječi: mauzolej, mozaik, natpis, epigrafija, zaštita groba, Tit Aurelije Aurelijan, Mucijan, Salona, Arheološki muzej u Splitu

UDK: 904(497.5 Solin):726.822

Izvorni znanstveni članak
Primitljeno: 19. srpnja 2017.

Objavljivanje dijelova jednoga mauzoleja otkrivenog u Saloni može se pratiti već od godine 1939., ali do sada nije bilo poznato kada je i gdje je mauzolej točno nađen, nije objedinjena dokumentacija koja svjedoči o okolnostima nalaza kao ni fotografije spomenika. Vjerojatno su upravo te okolnosti bile razlog da su samo tripot svi spomenici spomenuti zajedno i da mauzolej kao cjelina nije podrobnije analiziran u kontekstu salonitanske sepulkralne baštine. Zato ćemo ovdje donijeti nove podatke i dostupnu dokumentaciju te tako pokušati potaknuti nove napise o mauzoleju.

Priča o ovom mauzoleju počinje u sredinom 1930. u dnevniku don Frane Bulića koji je zabilježio:¹

Dne 9/VII 1930 na 8 s. jutrom posli automobilom u Trogir. Nuncij Pellegrinetti, Biskup Bonefačić sa Tajnikom Urbanom Crisomali i ja.² Iza Trogira došli iza 11 u Solin, posjetili starije i uzeli križku pršuta uz časicu vina. Ante i Duje rekoše mi, a zatim Dyggve, da se je našao natpis u mozaiku u Klanacu (kamenolomu ovoga imena). I podjismo svi sa Dyggveom. Natpis dao otkriti od zemlje i vodom ga oprati.

Na kamenu gornjemu groba orientiranu od juga prema sjeveru leži ploča, u vrhu koje mozaik, t.j. natpis u mozaiku

D M
HIC
POSITVS EST
AVRELIVS AV³
RELIVS
FILIVS
PIENTISSIMVS
VIXIT
ANNIS VIII⁴

Pri drugomu dnu ploče koji fali mora da je bio drugi natpis. A medju ovim dvama natpisima jesu u mozaiku dvije lijepe figure, muška i ženska. Položaj natpisa jest u zemlji vlasnosti kamenoloma »Klanac«, na čelu koga Ante Grubić-Škombro pok. Duje. Vozeći se na povratku kući, stadosmo autom pred kućom Ante Grubića. Ja ga pozvah sebi, te mu rekoh što vidio i kako ja god. 1880 vodio mu otca pok. Duju po Rimu, te na tu uspomenu da bi imao darovati mi natpis. I on ga darovao.

Popodne ovoga dana 9/VII pošao D.r Abramić u Solin, jer mu javljeno da je našast ovaj natpis, a dne 10/VII poslao onamo Stambuka radnika u Muzeju da uredjuje natpis na

1 Arheološki muzej u Splitu (dalje AMS), arhiv don F. Bulića, arheološke bilježnice, Liber effossionum Salonitanarum 1921-1934., str. 199-203; ulomak je prepisan bez ispravljanja.

2 Pod ovim datumom upisali su se u XII. knjizi posjetitelja Salone koja se čuva u AMS.

3 Bulić na početku ovog retka ispušta inicijal T Aurelijanovog prenomena Titus.

4 Bulić piše VIII umjesto VIII.

Slika 1
Zračna snimka Solina oko 1930. godine

Slika 2
Zračna snimka Solina oko 1944. godine

mozaiku. Ja mu dne 10/VII poručio po Marjanoviću da sam dao radnicim 40 din. na što on odgovorio, da su to moji posli; a jutrom dne 11/VII Marjanović – na moju poruku njemu, da je meni darovan natpis, odgovorio da je on kupio natpis. Vidjeti ćemo, kako svršava ovo: meni darovan od vlasnika natpis, a D.r Abr. od vlasnika ga kupio!

Natpis je bio prenesen u Muzej dne 10/VII, te već na krajevima cementom popravljen od Štambuka.

Dne 10/VII pisao sam Anti Grubiću pok. Duje, kako je mogao biti plaćen za natpis kada ga je meni darovao.

Dne 14/VII Ante Žižić mi rekao da je Ante Grubić pok. Duje rekao, da je darovao onaj natpis Muzeju.

Iz Bulićeva zapisa vidimo da je 9. srpnja 1930. bio u Trogiru zajedno s papinskim nuncijem u Jugoslaviji Ermenegildom Pellegrinettijem, splitsko-makarskim biskupom Klementom Kvirinom Bonefačićem i njegovim tajnikom Urbanom Krizomalijem⁵ te da su iza toga otišli u Solin, u Tusculum. Tu su ga čuvari Ante i Duje Žižić,⁶ a zatim i danski arhitekt Ejnar Dyggve⁷ obavijestili da je u kamenolomu Klanac otkriven mozaični natpis koji su otišli vidjeti. Bulić je dao očistiti i oprati mozaik, prepisao je njegov natpis i zatim iskoristio poznanstvo s vlasnikom kamenoloma Antom Grubićem zvanim Škombro⁸ da mu daruje natpis. Istoga dana popodne na teren je otišao i Mihovil Abramić, ravnatelj Arheološkoga muzeja u Splitu,⁹ koji je sutradan poslao klesara Franu Štambuka¹⁰ da prenese mozaik u Muzej i obavi najnužniji popravak. Vlasnik kamenoloma darovao je mozaik Muzeju, a u vezi njegove

nabave još jednom su došli do izražaja loši odnosi između Bulića i Abramića pa je posrednik između njih bio tajnik Muzeja Humbert Marjanović.¹¹

Kamenolom, točnije tupinolom Klanac, nalazio se istočno od Manastirina, odnosno Tusculuma, a sjeverno od gradskih bedema antičke Salone po kojima je Bulić uredio tzv. Put mira.¹² Njegov položaj jasno se vidi na zračnim snimkama Solina oko 1930.¹³ i oko 1944. godine (sl. 1, 2).¹⁴ U vrijeme otkrića mauzoleja vlasnik tupinoloma bio je Ante Grubić zvan Škombro, a kasnije je prešao u vlasništvo Stipe Grubišića zvanog Ponko pa je prozvan Ponkina kava. Protezao se u smjeru istok-zapad, a s njegove južne strane bio je prokop koji je prolazio ispod Puta mira (sl. 3, 4, 5). Od Klanca su bile postavljene tračnice za vagoncine kojima se tupina prevozila do ušća Jadrana.¹⁵

Toponim Klanac nije nepoznat u znanstvenoj literaturi. Spomenuo ga je Lovre Katić 1952. kada je naveo da je prije dvadesetak godina tu otkriveno više od stotinu čitavih amfora, a istraživanja iz 1964. pokazala su da je njima bila popunjena unutrašnjost dijela gradskih bedema.¹⁶ Osim ovoga Klanca, u Solinu su zabilježena još dva. Prvi je bio zapadno od Ninčevića, a istočno od potoka Vrgočevica, odnosno više prema Kozjaku.¹⁷ Drugoga spominje Bulić 1905. koji piše da je na zemlji zvanj Klanac blizu željezničkoga mosta otkrivena cisterna s puno ulomaka keramičkih posuda.¹⁸

Do otkrića mauzoleja u Klancu došlo je slučajno tijekom vađenja tupine vjerojatno dan-dva prije ili istoga

5 Pellegrinetti (1876. – 1943.) je od 1919. do 1922. bio nuncij u Poljskoj, a od tada do 1937. nuncij u Jugoslaviji. Godine 1922. imenovan je naslovnim biskupom Adane, a 1937. postao je kardinal. Bonefačić (1870. – 1957.) je bio biskup od 1923. do 1954. godine. Krizomali (1897. – 1973.) je od 1927. bio osobni Bonefačićev tajnik, a od 1946. mitronosni opat u Trogiru.

6 Ante Žižić (1865. – ?) bio je čuvar iskopina u Solinu od 1898. do 1928. kada je umirovljen, a stanovao je u Tusculumu. Njegov sin Duje (1902. – 1955.) naslijedio je 1928. oca kao čuvar iskopina i na tom mjestu ostao do svoje smrti. Njihove slike vidi u M. Matijević – M. Domazet 2006, str. 83.

7 Dyggve (1887. – 1961.) je 1922. došao istraživati u Solinu, a od 1929. do 1932. bio je zaposlen pri Muzeju.

8 Ante Grubić Škombro (1881. – ?), otac mu Duje (1840. – 1892.); na ovim podacima zahvaljujem Ivanu Grubišiću. Ante je 1927. bio seoski glavar u Solinu. Općinsko upraviteljstvo 1927, str. 48.

9 Abramić (1884. – 1962.) je od 1913. bio ravnatelj Arheološkoga muzeja u Akvileji, 1920. dolazi u splitski Muzej gdje 1926. nasljeđuje Bulića i ostaje ravnateljem do 1949.

10 Štambuk (Selca na Braču, 6. VII. 1875. – ?) bio je, s manjim prekidima, od 1923. do 1937. zaposlen pri Muzeju. AMS, arhiv, 1923., br. 58; 1946., br. 325.

11 Marjanović (Split, 13. 11. 1887. – ?) bio je tajnik Muzeja od 1921. do 1930. kada je postao tajnik muške učiteljske škole u Ljubljani. AMS, arhiv, 1921., br. 33 (Marjanovićeva molba sa životopisom), 221; 1930., br. 578, 613. Marjanović je naslijedio dotadašnjeg tajnika Ivana Znidarčića koji je otišao u mirovinu.

12 Put mira građen je od 1898. do 1911. godine. N. Anzulović 1984, 20-21, 29 – bilj. 9.

13 Fotografija se čuva u Konzervatorskom odjelu u Splitu (dalje KONS), arhiv E. Dyggvea, omotnica: Solin. Urbanizam. Fotografije, Dy 227, F; oznaka slike 227/7. Na poleđini je pečat: grb Kraljevine Jugoslavije i natpis FOTO-SEKCIJA POM. VAZDUHOPILOVNE ŠKOLE. Godine 1926. dotadašnja Hidroavijatičarska škola je iz Boke kotorske premještena u Divulje. U istoj omotnici je smanjena slika Solina (227/1), ali bez pečata. Velika fotografija, ali skraćena u gornjem i lijevom dijelu objavljena je u E. Dyggve 1951, sl. I, 3; E. Dyggve 1989, sl. I, 3; E. Dyggve 1996, sl. I, 3. Ovdje je tupinolom puno manji nego na snimci oko 1944. godine.

14 Slika se čuva u staroj fototezi AMS.

15 I. Kljaković Gašpić 2006, str. 11 sa skicom trase željeznice.

16 L. Katić 1952, str. 108; N. Cambi 1969; autor je na temelju tipologije amfora i povijesnih događaja zaključio da je taj dio bedema bio podignut od sredine 5. do tridesetih godina 6. stoljeća.

17 M. i Đ. Ivanišević 2011, str. 80, 85, l. 14 na CD-u.

18 F. Bulić 1905, str. 157: *in un altro fondo, chiamato Klanac, vicino il ponte ferroviario*. Uz to je bila i jedna željezna antička motika i volovska lubanja.

dana kad su ga vidjeli Bulić i Abramić.¹⁹ Na temelju onodobnih fotografija može se zaključiti da je mauzolej već odavno bio srušen jer nije vidljiva razlika u boji zidova i oštećenja mozaika koja bi ukazivala na to da su stradali u trenutku otkrivanja. Srećom, vlasnik tupinoloma je o nalazu obavijestio Arheološki muzej i omogućio istraživanje,²⁰ a ploču s mozaikom, kao i onu s Mucijanovim natpisom, darovao je Muzeju.²¹ Istraživanje je vjerojatno vodio Ejnar Dyggeve, tada zaposlen pri Muzeju, jer je on izradio tlocrt i presjek mauzoleja, a u njegovu arhivu sačuvani su negativni triju fotografija za vrijeme radova i jedna fotografija mozaika *in situ*.²² Spomenuti nacrti nisu nam poznati u originalu nego po fotografiji iz arhiva Mihovila Abramića²³ i po slici objavljenoj u Dyggeveovoj knjizi o salonitanskom kršćanstvu.²⁴ U Abramićevoj ostavštini nalaze se također još dvije fotografije mauzoleja i mozaika prije vađenja, a u staroj fototeci Muzeja čuva se stakleni negativ snimka mauzoleja prije početka istraživanja.²⁵ Sve to, zajedno s Bulićevim zapisom, predstavlja cjelokupnu do sada poznatu dokumentaciju o mauzoleju koju ovdje prvi put donosimo objedinjenu zajedno s trima pločama koje su nađene u mauzoleju.

Abramić prigodom prve objave Aurelijanova mozaika 1939. nije ništa napisao o njegovu podrijetlu,²⁶ a Dyggeve je 1951. objavio tlocrt i presjek mauzoleja, sliku ploče s groba 2 i naveo nalaz mozaika s finim portretom, ali bez Aurelijanova imena dok je u legendi nacrtava naveo

samo da je riječ o poganskoj grobnoj građevini istočno od groblja na Manastirinama.²⁷ Bez slike, a referirajući se na Abramićevu objavu, mozaik je 1954. spomenuo Kruno Prijatelj i doveo ga u vezu s helenističkim utjecajem.²⁸ Objavljujući ploču s groba 5 (Mucijanov natpis) Branko Gabričević je 1971. napisao da je odavno u lapidariju Muzeja, da je pronađena nekoliko stotina metara istočno od Manastirina i to *kako se čini, negdje na području postojećeg usjeka koji je prokopan u godinama poslije Prvog svjetskog rata da bi se omogućio otkop tupine i njezin prijevoz do tvornice cementa*.²⁹ Time se približio mjestu nalaza, ali ga nije doveo u vezu s mauzolejom. O Aurelijanovu mozaiku pisao je 1976. Noël Duval i naveo jedino da je u Muzeju od 1930. godine.³⁰ Na temelju Gabričevićeve objave Anna i Jaro Šašel su 1978. Mucijanov natpis locirali malo istočnije od Manastirina.³¹ Slijedeći podatke iz Dyggeveove knjige Nenad Cambi je 1986. objavio preris tlocrta i presjeka mauzoleja, povezo Aurelijanov mozaik i ubicirao mauzolej *oko stotinjak metara sjeverno od gradskih zidina, nešto istočnije od kršćanske nekropole na Manastirinama*.³² Marija Buzov je 1986.-1987. uvrstila Aurelijanov mozaik u korpus mozaika s natpisom uz konstataciju da je nađen *u jednom mauzoleju u Saloni*.³³ Godine 1988. Emilio Marin je prvi put objavio fotografiju grobnicâ u trenutku nalaza i Aurelijanova mozaika, uz napomenu da su to kasnoantičke grobnice istočno od Manastirina, i ponovno objavio tlocrt i presjek mauzoleja iz Dyggeveove knjige.³⁴ Marin je

19 9. 7. 1930. bila je srijeda.

20 Pod datumom od 2. 10. 1930. Abramić je zapisao: *Duji Žižiću za iskopine u tupinolomu Klancu 622.50*. AMS, Abramićeva knjiga izdataka 1926.-1946., I. 24r.

21 AMS, arhiv, 1930., br. 350 od 14. srpnja – zahvala Muzeja Anti Grubiću na darovanom mozaiku te: *Istodobno Vam blagodarimo što ste na vrijeme obavijestili upravu muzeja na arheološke nalaze u tupinolomu Vašega društva »Klanac« i omogućili da se isti znanstveno prouče i snimaju*. Ploča s Mucijanovim natpisom se ne spominje, ali je i ona sigurno darovana.

22 KONS, arhiv E.Dyggeve, negativ, br. D-0805 (legenda: *Salonae – Gravarea med Mur Øst for Tusculum*. 1930.), D-0807 (legenda: *Salonae – Necropol øst for Tusculum Agapesten fra vest*. 1930.), D-0808 (legenda: *Salonae – Necropol Øst for Tusculum Agapesten fra Nord*. 1930.). Po njima su izrađene fotografije koje se čuvaju u fototeci (albumi) istoga arhiva pod nazivom *Nekropola istočno od Tusculuma*, dok je ispod slika legenda: *Solin – kamenolom istočno od Tusculuma*. Do sada nisu bile objavljene koje ovdje donosimo kao slike 11 i 12. U omotnici pod nazivom *Solin. Nekropola istočno od Tusculuma*. Fotografije, Dy, 268, F, nalazi se samo fotografija mozaika koja na poleđini ima broj 268/1. Uz to je i fotografija restauriranoga i u lapidariju Muzeja izloženoga mozaika, a ona ima oznaku 268/2. Omotnica je navedena u F. Oreb 1988, str. 148. Tu sliku mozaika *in situ*, ali prema primjerku iz Arheološkog muzeja objavio je E. Marin 1988, str. 130.

23 AMS, arhiv M. Abramića, fotografije.

24 E. Dyggeve 1951, sl. V, 24; E. Dyggeve 1989, sl. V, 24; E. Dyggeve 1996, sl. V, 24. Na tiskanoj slici nema riječi *Felsen* (stijena, litica) ispod presjeka desno ni riječi *Bank* (klupa) kao na fotografiji iz Abramićeva arhiva koju ovdje objavljujemo. Snimku iz Dyggeveove knjige preuzima E. Marin 1988, str. 97 – legende uz slike, 119 – fotografija. Preris tlocrta i presjeka donosi N. Cambi 1986, str. 97.

25 Stakleni negativ odnosi se na fotografiju mauzoleja snimljenu s juga (ovdje sl. 10) koja je prethodno objavljena u E. Marin 1988, str. 130; E. Marin 1990, str. 458; E. Marin 1994, str. 53. Snimka sa zapada nije do sada objavljena (ovdje sl. 11).

26 M. Abramić 1939, str. 53, 55.

27 E. Dyggeve 1951, str. 106, 119 – bilj. 22, 123 – popis slika, sl. V, 24, 25.

28 K. Prijatelj 1954, str. 29.

29 B. Gabričević 1971a, str. 139, tab. XXXIII – u legendi kao lokalitet piše Manastirine; B. Gabričević 1971b, str. 319 – tu piše da se jedino zna da potječe iz Salone: *Nevertheless it is quite certain that it comes from Salona*.

30 N. Duval 1976, str. 15-16.

31 A. i J. Šašel 1978, str. 91 – br. 705.

32 N. Cambi 1986, str. 97-98.

33 M. Buzov 1986-1987, str. 107.

34 E. Marin 1988, str. 97 i 99 – legende uz slike i table, 119 – tlocrt i presjek, 130 – fotografije.

*Slika 3
Manastirine, sjeverne zidine Salone i tupinolom Klanac na snimci oko 1930. (strelica označava Klanac)*

*Slika 4
Manastirine, sjeverne zidine Salone i tupinolom Klanac na snimci oko 1944. (strelica označava Klanac)*

Slika 5
Današnja snimka Solina s položajem tupinoloma Klanac po stanju oko 1944. godine

1989., tragom Dyggvea i Gabričevića, povezoao mauzolej na istok od Manastirina s Aurelijanovim mozaikom, pločom s udubljenjima s groba 2 i Mucijanovim natpisom,³⁵ a iduće godine je to ponovio s bilješkama i opet objavio fotografiju grobnicâ u trenutku nalaza.³⁶ Sličan tekst, s istom slikom, Marin je objavio i 1994. godine.³⁷ Nenad Cambi je, analizirajući Aurelijanov mozaik, 1991. napisao da je otkriven u ruševinama jednog mauzoleja u Saloni, a u katalogu je naveo istočno od Manastirina.³⁸ Iste je podatke Cambi ponovio 2000. godine.³⁹ Jagoda Meder je 2003., govoreći o ploči s mozaikom, napisala da je nađena u sklopu kasnoantičkih grobnica istočno od Manastirina.⁴⁰ U najnovijim radovima posvećenima mozaicima s natpisima u Hrvatskoj, Marija Buzov 2011. navodi samo da je nađena nad Aurelijanovim grobom u Saloni, a 2014. piše da je bila u jednom mauzoleju u Saloni.⁴¹

Sve ovo jasno govori da većina istraživača nije imala cjelovite i točne informacije o mauzoleju i pločama koje su u njemu nađene te da su podaci i dokumentacija o njemu raštrkani fragmenti koje je bilo nužno objediniti. To potvrđuje i činjenica da je zbog nepotpune dokumentacije, zaborava i prekida usmene tradicije Aurelijanov mozaik dvaput inventariziran u muzejskom katalogu natpisa A i to oko 1952. pod br. 5492/1 uz napomenu o nalazu: *Solin, oko 1930 ist. od Manastirina*. Ponovno je inventariziran oko 1983. pod br. 5723, ali bez ikakvih podataka o nalazu. Mucijanov natpis inventariziran je u katalogu A pod br. 5724, bez podataka o nalazu, ali uz napomenu da ga je objavio Gabričević u *Vjesniku za arheologiju i historiju dalmatinsku LXV-LXVIII*.

Na temelju usporedbe zračnih snimki Solina i fotografije mauzoleja iz Dyggveova arhiva (sl. 12, 13) može se zaključiti da je mauzolej u Klanacu bio na zapadnoj strani

35 E. Marin 1989, str. 212.

36 E. Marin 1990, str. 458 – slika, 463-464.

37 E. Marin 1994, str. 47-48, 53 – slika.

38 N. Cambi 1991., str. 131, 190.

39 N. Cambi 2000, str. 83-84, 408 – slika.

40 J. Meder 2003, str. 111.

41 M. Buzov 2011a, str. 174-175; M. Buzov 2014, str. 71. Nekoliko rečenica prije autorica omaškom piše: *Nadgrobnni spomenik Aurelija Aurelijana iz Solina ukrašavao je jednu prostoriju antičkih termi.*

Slika 6
Grob pod tegulama otkriven u Klanacu 1931. godine

Slika 7
Grob pod tegulama nakon istraživanja

Slika 8
Grob u amfori otkriven u Klanacu 1931. godine

tupinoloma, odnosno prokopa koji je vodio prema bedemima Salone, i to na višem položaju jer su baraka i vagoncini niže u odnosu na njega. Svojim položajem mauzolej se uklapa u niz manjih i većih grobnih nalaza koji su tvorili sjevernu salonitansku nekropolu.⁴² Osim njega, u Klanacu su 1931. otkriveni i grobovi pod tegulama i u amforama, o

kojima svjedoče tri fotografije, ali o njima za sada ne znamo ništa poblize (sl. 6, 7, 8).⁴³

Mauzolej je imao debele vanjske zidove, čini se oko 1 m, što zajedno s činjenicom da je u njemu bio mozaik izrađen od sitnih kamenčića koji ne može stajati na otvorenome, upućuje na zaključak da je bio natkriven.⁴⁴ Imao

42 Ž. Miletić 1990, str. 186-191 (dio istočno od Manastirina).

43 KONS, arhiv E.Dyggvea, negativ, br. D-0803 (A) *Salonae – Tømt Barneteggrav ved Klanac. 1931.*; (B) – legenda: *Salonae – Barneteggrav v. Klanac. 1931.*; D-0804 – legenda: *Salonae – Fodende af voksne Amphoragrav ved Klanac. 1931.*

44 E. Dyggve 1951, str. 106, 119 – bilj. 22; E. Dyggve 1989, str. 94, 102; E. Dyggve 1996, str. 83, 90.

je kvadratni oblik veličine 6,70 x 6,70 m, a iznutra je bio širok 4,70 m.⁴⁵ Bio je orijentiran u smjeru sjever-jug s tim da je ulaz bio na južnoj strani (sl. 9).⁴⁶ Odmah uz ulaz bila su tri groba, točnije zidane grobnice, a iza njih još dvije dok je uz sjeverni zid bila podignuta klupa (*Bank*) (sl. 9, 10). Grob uz zapadni zid (G 1) bio je dubok 0,90, a širok 0,55 m, grob u sredini (G 2) bio dubok 1,15, a širok također 0,55 m dok je grob do njega (G 3) bio dubok 1,20, a širok 0,94 m. Dimenzije dvaju grobova uz klupu nisu poznate (G 4, 5). I dok su prve tri grobnice bile međusobno odvojene, čini se da su dva groba iza njih bila povezana i da su imali svod *a pozzetto* čiji se dio uočava na jednoj fotografiji (sl. 12). Grobnice su izvorno bile pokrivene pločama, ali su u trenutku otkrića mauzoleja bile sačuvane samo tri.

Nad grobnicom br. 1 bila je kamena ploča nepravilnog pravokutnog oblika⁴⁷ s umetnutim mozaikom. Između nje i zida mauzoleja bila je bordura, također izrađena u mozaiku koja nažalost nije sačuvana, dok u prostoru prema grobu 2 nije bilo bordure (sl. 13). Ploči je nedostajala lijeva strana kao i dio mozaika na čijem je sačuvanom dijelu prikazan dječak koji sjedi na stolici i u ruci drži svitak, a do njega je jarebica⁴⁸ i herma. Uz rub je prikaz stele s natpisom iz kojeg doznajemo da je tu bio pokopan devetogodišnji Tit Aurelije Aurelijan:

D · M
HIC
POSITVS · EST

T(itus) · AVRELIVS · AV
RELIANVS
FILIVS
PIENTISSIMVS
VIXIT
ANNIS · VIII

U prijevodu: *Bozima Manima. Ovdje leži Tit Aurelije Aurelijan, odani sin, koji je živio devet godina* (sl. 14).⁴⁹

Zbog kolorita, simboličkoga sadržaja i zato jer je on do sada jedini mozaik s nadgrobni natpisom iz Salone, Aurelijanov mozaik stalno privlači pažnju istraživača pa je literatura o njemu opširna.⁵⁰ S obzirom na to da je Aurelijan prikazan sa svitkom u ruci, tj. kao književnik ili filozof, on spada u skupinu prikaza intelektualnoga života na rimskim nadgrobni spomenicima, a koji je uključivao i likove djece.⁵¹ Osobito je zanimljivo tumačenje da dječak na mozaiku nije Aurelijan već da je on personifikacija smrti.⁵² Budući da mozaiku nedostaje lijevi dio izneseno je mišljenje da se tu nalazio još jedan natpis,⁵³ zatim da je tu bio prikazan dječakov stari pedagog i da je na mozaiku vidljiv utjecaj helenističke sepulkralne ikonografije⁵⁴ kao i mišljenje da je vjerojatno na njemu bio simetričan prikaz kao na desnoj strani.⁵⁵ Što se tiče herme mišljenja također nisu usuglašena. Po nekima ona prikazuje dječakova pedagoga,⁵⁶ Apolona ili Dioniza,⁵⁷ uglednu osobu iz umjetničkoga života,⁵⁸ djevojku,⁵⁹ neku pjesnikinju⁶⁰ odnosno pjesnikinju Sapfo.⁶¹ Nasuprot tome,

45 Navedene dimenzije su prema Dyggveovu tlocrtu i presjeku.

46 To zaključujemo na temelju Bulićeva zapisa i legendi uz negative D-0807 i D-0808 (sl. 12, 13).

47 Ploča je duga 1,68 m, na desnoj strani je široka 0,835, a na lijevoj 0,90 m.

48 M. Buzov 2011a, str. 174. Tu omaškom piše da su do dječakovih nogu dvije ptice (*with two birds at his feet*), osim ako autorica ne smatra da je i na strani koja nedostaje bila druga jarebica. Vidi ovdje bilj. 55.

49 D. Rendić-Miočević 1985, str. 399 (3/2) – tu omaškom piše osam godina. Za analizu natpisa i Aurilijanova imena vidi i M. Buzov 2014, str. 127, 130-131, 134, 154.

50 M. Abramić 1939, str. 53, 55; E. Dyggve 1951, str. 106, 119 – bilj. 22, 123 – popis slika, sl. V, 24; K. Prijatelj 1954, str. 29; E. Ceci 1962, tab. XXXII, sl. 1; D. Rendić-Miočević 1965, str. 169-170 (opisuju mozaik, ali ne imenuje Aurelijana); N. Cambi [i dr.] 1973, str. 21-22; N. Duval 1976, str. 15-16; D. Rendić-Miočević 1985, str. 36, 159, 399 (3/2); N. Cambi 1986, str. 97-98; M. Buzov 1986-1987, str. 107, 112; E. Marin 1988, str. 99 – legende uz slike, 130 – fotografije; E. Marin 1989, str. 212; E. Marin 1990, str. 458 – slika, 463-464; E. Marin 1991, str. 8-9; E. Marin 1994, str. 47-48, 53 – slika; N. Cambi 1991., str. 131-132, 190, sl. 113; N. Cambi 2000, str. 83-84, 408 – slika; N. Cambi 2002, str. 186-187; E. Marin [i dr.] 2002, str. 16; J. Meder 2003, str. 111, tab. XLVI, sl. 2; M. Garčević 2006, str. 102-103; M. Garčević 2009, str. 130-132; M. Buzov 2011a, str. 174, 175 – slika; M. Buzov 2011b, str. 488, 496 – slika; M. Buzov 2014, str. 11, 19, 25, 71-72, 83, 127, 130-131, 134, 154.

51 H.-I. Marrou 1964, passim; B. C. Ewald 1999, str. 207-211, T. 44-46.

52 N. Duval 1976, str. 15: *la représentation du mort assis dans un fauteuil (peut-être comme celui de Dougga) avec un rouleau à la main.*

53 Bulić u gore navedenom zapisu o nalazu.

54 K. Prijatelj 1954, str. 29; J. Meder 2003, str. 111.

55 N. Cambi 1986, str. 97-98. N. Cambi 2002, str. 187 – na temelju rečenice *Na sredini je dječak koji sjedi na stolici, a okružuju ga ptice.* može se zaključiti da autor podrazumijeva simetričnu kompoziciju.

56 D. Rendić-Miočević 1965, str. 170: *izveden je lik umrlog dječaka u društvu pedagoga, sa slikom nadgrobne stele; ovdje se vjerojatno radi o omašci nastaloj povezanjem navedene pretpostavke o mogućem liku pedagoga na lijevoj s hermom na desnoj strani.* M. Buzov 1986-1987, str. 107; M. Garčević 2006, str. 103; M. Garčević 2009, str. 131; M. Buzov 2014, str. 71.

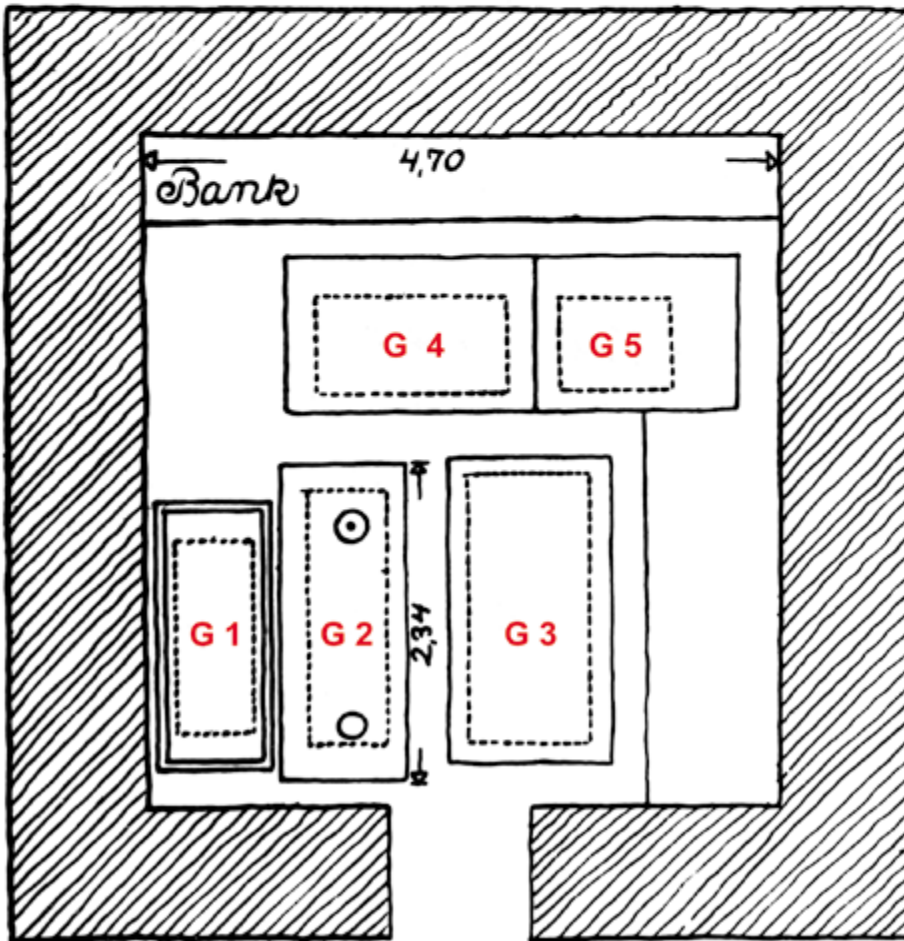
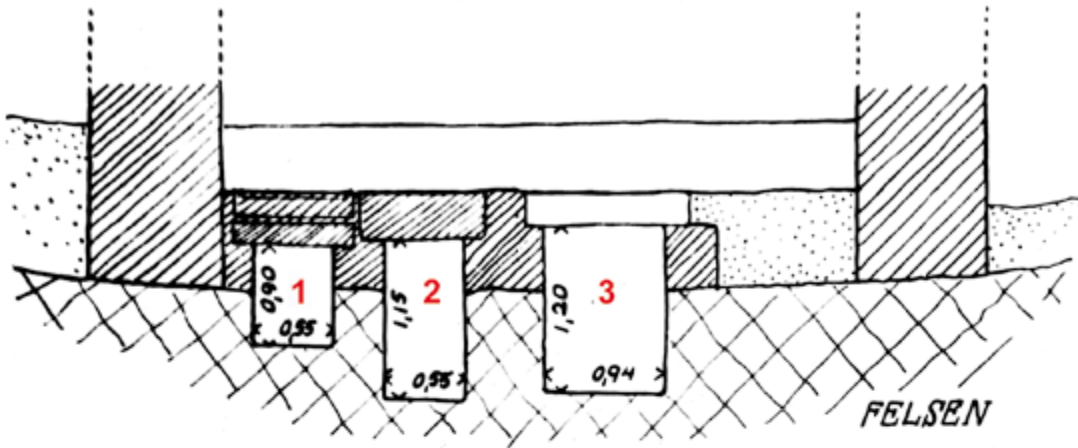
57 N. Cambi [i dr.] 1973, str. 22; M. Buzov 1986-1987, str. 107; J. Meder 2003, str. 111; M. Buzov 2011b, str. 488; M. Buzov 2014, str. 25, 71.

58 N. Cambi 1986, str. 97.

59 N. Cambi 2000, str. 84.

60 N. Cambi 1991., str. 131: *herma djevojke (vjerojatno neke pjesnikinje).*

61 E. Marin 1988, str. 15; E. Marin 1991, str. 8; E. Marin [i dr.] 2002, str. 16.

Slika 9

E. Dyggve, Presjek i tlocrt mauzoleja u Klancu (crvenom bojom označene grobnice onako kako se navode u ovom tekstu)

Slika 10
Mauzolej u Klancu nakon otkrića, pogled s juga

datiranje spomenika je uglavnom jednoglasno i smješta ga u 3. stoljeće,⁶² kraj 3. ili početak 4. stoljeća,⁶³ odnosno tetrahijsko doba.⁶⁴

Odmah nakon otkrivanja Aurelijanova ploča prenese-na je u Arheološki muzej, a klesar Štambuk je, kako piše Bulić, cementom popravio krajeve i tako učvrstio mozaik. Da bi dobila pravilan oblik ploči je na lijevoj strani dodan dio koji nedostaje. Čini se da poslije toga mozaik nije popravljan jer je prigodom njegove objave 1939. Abramić donio fotografiju mozaika snimljenu *in situ*.⁶⁵ Za vrijeme talijanske okupacije Komesarijat za starine, spomenike i galerije Dalmacije (Commissariato per le antichità, i monumenti e le gallerie della Dalmazia) sa sjedištem u

Zadru, a kojemu je na čelu bio inž. Luigi Crema, vodio je arheološka istraživanja u Saloni i tada su u Muzej preneseni poznati mozaici iz namjesničke palače.⁶⁶ Poslove oko dizanja i restauriranja mozaika vodio je Fulvio Vettraino, koji je prethodno radio kao restaurator u Italiji,⁶⁷ pa je vjerojatno njemu bilo povjereno i restauriranje Aurelijanova mozaika. Naime, na jednoj fotografiji dijela muzejskoga lapidarija⁶⁸ (sl. 15) vidi se ploča mozaika postavljena na improvizirane drvene nosače i naslonjena na prednju stranu sarkofaga, blizu mjesta gdje je i danas izložena, pa je očito bila pripremljena za restauratorske radove. Mozaik je snimljen nakon bombardiranja Splita u rujnu 1943.⁶⁹ što zaključujemo po razlomljenim crjepovima na podu,

62 N. Cambi [i dr.] 1973, str. 22; D. Rendić-Miočević 1985, str. 399 (3/2); M. Buzov 1986-1987, str. 107; E. Marin 1989, str. 212; E. Marin 1990, str. 463; E. Marin 1991, str. 8; E. Marin 1994, str. 48; E. Marin [i dr.] 2002, str. 16; N. Cambi 2002, str. 186-187; M. Garčević 2006, str. 103; M. Garčević 2009, str. 130; M. Buzov 2011a, str. 174-175; M. Buzov 2014, str. 72, 83, 130, 134.

63 N. Cambi 1991, str. 190; N. Cambi 2000, str. 408.

64 N. Cambi 1986, str. 98; N. Cambi 1991, str. 131; N. Cambi 2000, str. 83-84; N. Cambi 2002, str. 187; J. Meder 2003, str. 111.

65 M. Abramić 1939, str. 53.

66 AMS, arhiv, 1943, br. 153, 165. E. Marin 2002, I, str. 14-15, II, str. 22-28.

67 Fulvio Vettraino, pok. Bernardina, došao je u srpnju 1942. i bio zaposlen u *Splitu i Solinu kao stručnjak za dizanje i popravljanje antiknih mozaika te provodjanje arheoloških iskopina*. U Splitu je još uvijek bio 25. 10. 1943. AMS, arhiv, 1943., br. 24, 38, 43, 149, 163.

68 Čuva se u staroj fototeci AMS.

69 AMS, arhiv, 1943., br. 153 od 9. listopada. Abramić u dopisu ministarstvu u Zagrebu između ostalo navodi: *Vrlo hitan je i neodgodiv popravak krova muzejske zgrade i lapidarija, koji je na više mjesta oštećen uslijed bombardiranja Splita*. Isto i u dopisu br. 165 od 25. listopada. Na temelju još dviju fotografija vidi se da je stradala sjeveroistočna kula lapidarija i dio sjevernoga krila u kojem su popadale ploče sa starokršćanskim natpisima, među kojima i ona s groba sv. Dujma.

Slika 11
Mauzolej u Klanacu nakon otkrića, pogled sa zapada

svjetlu koje prodire kroz oštećeni krov i odlomljenom donjem lijevom dijelu ploče koji je kasnije popravljen što se vidi po izvedbi i boji materijala.⁷⁰

Ako usporedimo sliku mozaika *in situ* sa spomenutom fotografijom jasno se uočavaju oštećenja i restaurirani dijelovi. Vjerojatno je na »ratnoj« fotografiji zabilježen trenutak kada je mozaik očišćen i pripremljen za restauriranje, a možda su kockice koje nedostaju već bile izvedene u gipsu pa ih je još trebalo samo obojiti. Na drugoj fotografiji⁷¹ vidi se da je ploča mozaika još uvijek na drvenim nosačima i da je restauriranje mozaika započelo (sl. 16). Tko je u konačnici dovršio restauriranje nije za sada poznato. Nažalost, zbog izloženosti dodirima posjetitelja

i pranjâ, mozaik je izgubio dio kockica i boje pa mu danas ponovno treba restauriranje (sl. 17, 18).⁷²

Nad grobnicom br. 2 bila je debela pravokutna kamena ploča⁷³ koja je pokrivala grobnu komoru u kojoj je bilo pokopano dvoje odraslih i troje djece.⁷⁴ Na ploči su bila dva kružna udubljenja koja su imala *dva oblika: jednostruki oblik dolje, a dvostruki gore*.⁷⁵ Ovaj Dyggveov opis nije jasan i pretpostavljamo da se njegovo »dolje« odnosi na udubljenje uz ulaz u mauzolej, a »gore« na udubljenje prema klupi. Na to upućuju fotografije mauzoleja i njegov tlocrt, ali je slika ploče u Dyggveovoj knjizi (V, 25) objavljena tako da su njezine strane obrnute (sl. 19).⁷⁶ Po Dyggveu ona je vjerojatno služila kao zajednički žrtveni stol za svih pet

70 Ploča se gotovo redovito objavljuje samo s dijelom koji ima mozaik. Cijelu ploču s dopunjenom lijevom stranom i popravljenim dijelom nakon bombardiranja donosi E. Marin [i dr.] 2002, str. 16; J. Meder 2003, tab. XLVI, sl. 2; M. Buzov 2014, str. 19.

71 Čuva se u staroj fototeci AMS.

72 Njegovo postupno propadanje lako se uočava usporedbom slika u publikacijama u kojima je objavljivan.

73 Dyggve je na tlocrtu označio da je duga 2,34 m, a na temelju usporedbe sa zidom mauzoleja zaključujemo da je bila široka 1 m.

74 E. Dyggve 1951, str. 106; E. Dyggve 1989, str. 94; E. Dyggve 1996, str. 83. E. Marin omaškom piše da se ovaj broj pokojnika odnosi na cijeli mauzolej. E. Marin 1989, str. 212; E. Marin 1990, str. 463; E. Marin 1994, str. 48.

75 E. Dyggve 1951, str. 106: *The depressions have two formas: a single form below and a double form above*. E. Dyggve 1989, str. 94; E. Dyggve 1996, str. 83.

76 Ovdje donosimo sliku ispravno i bez rezanja.

Slika 12
Dio zapadnoga i sjeverni zid mauzoleja s klupom

grobnica.⁷⁷ Nije, međutim, isključeno da su pravilna okrugla udubljenja napravljena za stupiće koji su nosili menzu pa žrtveni darovi nisu ostavljani direktno na pod.⁷⁸ Na to upućuje rupa u gornjem udubljenju koja podsjeća na rupu za umetanje metalnoga klina za pričvršćivanje kao i pravilan, simetričan položaj obaju udubljenja na ploči. Moguće je također da je udubljenje s rupom za klin bilo za nosač stola, a da je donje udubljenje služilo za podnožje nekom drugom dijelu kamenoga inventara. O tome za sada ipak ne možemo reći ništa detaljnije jer ploču nismo uočili u Muzeju (možda se činila manje važnom i nije prenesena iz Klanca) ili je pak odložena negdje kraj Tusculuma pa će se pojaviti prigodom revizije i sistematiziranja velikih kamenih spomenika. S obzirom na Aurelijanov i Mucijanov natpis (o čemu niže) i ova je ploča datirana u 3. stoljeće.⁷⁹

U trenutku otkrića mauzoleja grobnica br. 3 nije imala pokrovnju ploču koja je bila gotovo iste dužine kao iznad grobnice br. 2, tj. 2,34 m, ali je bila šira od nje jer je i grobna komora bila šira za 40 cm. Njezino logično postojanje Dyggve je naznačio na tlocrtu i presjeku mauzoleja gdje je kao nepostojeću nije šrafirao poput Aurelijanove i ploče s dva udubljenja.⁸⁰ Po onodobnoj fotografiji vidi se da su u grobnici bile kosti (sl. 10, 20), ali nemamo podatak o broju pokojnika.

Nad grobnicom br. 4 također nije nađena ploča, ali je zato nad grobnicom br. 5 bila sačuvana ploča s imenom nekoga Mucijana (sl. 21). Nedostajao joj je mali dio u gornjem desnom kutu i gotovo polovina donjega desnog dijela⁸¹ zbog čega je malo oštećen zadnji redak natpisa koji glasi:

77 E. Dyggve 1951, str. 106; E. Dyggve 1989, str. 94; E. Dyggve 1996, str. 83.

78 E. Dyggve 1951, str. 107, sl. V, 27; E. Dyggve 1989, str. 94, sl. V, 27; E. Dyggve 1996, str. 83, sl. V, 27. Iako je iz ranokršćanskoga perioda spominjemo primjer menze nad grobom u nartekusu crkve u Otoku kraj Sinja. J. Jeličić 1983, str. 25-26.

79 E. Marin 1989, str. 212; E. Marin 1990, str. 463; E. Marin 1994, str. 48.

80 E. Dyggve 1951, sl. V, 27; E. Dyggve 1989, sl. V, 27; E. Dyggve 1996, sl. V, 27.

81 Ploča je duga 1,05, a široka 1,56 m. Donji dio je nadopunjen radi stabilnosti i izlaganja u lapidariju.

Slika 13
Ploče nad grobnicama 1 i 2

Slika 14
Ploča Tita Aurelija Aurelinjana nad grobnicom 1 in situ

Slika 15
Ploča s Aurelijanovim mozaikom nakon bombardiranja Arheološkoga muzeja u rujnu 1943.

Slika 16
Ploča s Aurelijanovim mozaikom tijekom restauriranja

Slika 17
Ploča s Aurelijanovim mozaikom nakon restauriranja

Slika 18
Današnje stanje ploče s Aurelijanovim mozaikom (snimio Tonči Seser)

Slika 19
Ploča nad grobnicom 2 in situ

QVISQVIS PETES MVCIANI MEMENTO
QVM VIDEAS SOLVM PENDERE
VIDE NEFACIAS QVOD TIBI FIERI NON VIS
MVCIANIS CLO(dio) SECUND[o] DEDI LOCVM

Natpis ima svrhu zaštite Mucijanova groba od oskvrnjivanja i ujedno sadrži dozvolu da se u njemu može još pokopati Klodije Sekundo, a zbog uporabe uncijalnog slova E u riječi MEMENTO datiran je u kraj 3. stoljeća.⁸² Po slobodnom prijevodu Branka Gabričevića tekst glasi: *Kojigod budeš na ovom području tražio mjesto za ukop, sjeti se Mucijana kad vidiš da je njegova (Mucijanova) grobnica u opasnosti da bude prisvojena. Nemoj činiti ono što ne želiš da drugi tebi učine. Ja, Mucijan, dao sam dozvolu da se na ovom mjestu ukopa Klodije Sekundo.*⁸³ Drukčije čitanje donosi Duje Rendić-Miočević: *Tko da si ti što želiš grobnicu podići svoju, primjer Mucijanov slijedi kupujući tlo. Gledaj da ni sam ne činiš što ni ti sebi ne želiš! Ja Mucijan, tu tlo (Klodiju) Sekundu dao sam sâm.*⁸⁴ Natpis je izrađen od lošega lokalnog vapnenca, a ovdje donosimo njegovu sliku neposredno nakon rekonstruiranja između dva rata i današnje stanje (sl. 22, 23).

Između sjevernoga zida mauzoleja i grobnica br. 4 i 5 bila je klupa za liturgijske obrede koja se protezala cijelom širinom mauzoleja. Bila je duga 4,70 m, a široka oko 0,50 m.⁸⁵ Istražena je nakon skidanja ploča, a zemlja i kamenje koji su prekrivali nju i sjeverni zid mauzoleja ubačeni su u grobnice br. 1-3. Klupa se, osim na Dyggveovu tlocrtu, vidi i na jednoj fotografiji tijekom otkopavanja mauzoleja (sl. 12).

Na temelju Dyggveovih dimenzija grobnica kao i broja pokojnika u grobnici br. 2 očito je da su grobnice bile istražene, ali nemamo podataka je li u njima bilo priloga koji bi pomogli u datiranju mauzoleja i pružili više spoznaja o osobama koje su u njemu bile sahranjene.

Nakon istraživanja južnoga dijela mauzoleja otkopan je i očišćen njegov sjeverni dio s kojega su zemlja i kamenje ubačeni u donje grobnice (sl. 12). Budući da je nađen u dijelu tupinoloma čije je širenje nastavljeno sljedećih godina, a što se lijepo vidi iz zračnih snimaka, mauzolej je po završetku arheoloških radova uništen. Tako je, nažalost, nestao važan spomenik antičke Salone o kojem danas svjedoče tek dvije nadgrobne ploče, nekoliko fotografija i bilježaka koje smo ovdje sabrali.

82 B. Gabričević 1971a, str. 139; B. Gabričević 1971b, str. 319 (bez slike). Dataciju u 3. stoljeće donose A. i J. Šašel 1978, str. 91 – br. 705; E. Marin 1989, str. 212; E. Marin 1990, str. 463; E. Marin 1994, str. 48.

83 B. Gabričević 1971a, str. 138 – prijevod na engleskom, 140 – prijevod na hrvatskom; B. Gabričević 1971b, str. 320 – prijevod na engleskom. Gabričević ne restituira četvrti redak. Restituirani tekst natpisa na latinskom objavljen je u A. i J. Šašel 1978, str. 91 – br. 705 (omaškom piše *nemento* umjesto *memento*), i u D. Rendić-Miočević 1987, str. 178 – tu u prvom retku iza riječi *petes*, radi smisla, umeće (*tumulum*).

84 D. Rendić-Miočević 1987, str. 179 – riječ Klodije začudo stavlja u zagrade, 259, br. LVII – komentar.

85 E. Dyggve 1951, str. 106; E. Dyggve 1989, str. 94; E. Dyggve 1996, str. 83.

Slika 20
Unutrašnjost grobnica 1 i 3 (detalj slike 10)

Slika 21
Ploča s Mucijanovim imenom nad in situ

Slika 22
Ploča s Mucijanovim imenom nakon restauriranja

Slika 23
Današnje stanje Mucijanove ploče (snimio Tonći Seser)

Kratice

- BASD = Bullettino di archeologia e storia dalmata
VAHD = Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku

Literatura

- M. Abramić 1939 Mihovil Abramić, *Arheološki muzej u Splitu*, Glasnik Primorske banovine 4, Split 1939, 49-60.
- N. Anzulović 1984 Neda Anzulović, *Don Frane Bulić i solinski Tusculum*, Kulturna baština 15, Split 1984, 15-30.
- F. Bulić 1905 Frane Bulić, *Iscrizioni inedite*, BASD XXVIII, Spalato 1905, 133-158.
- M. Buzov 1986-1987 Marija Buzov, *Antički i ranokršćanski mozaici s natpisom u Jugoslaviji*, Prilozi Odjela za arheologiju Instituta za povijesne znanosti 3-4, Zagreb 1986-1987, 103-112.
- M. Buzov 2011a Marija Buzov, *The early christian mosaics with inscription in Croatia*, 11th international colloquium on ancient mosaics, October 16th-20th 2009, Bursa, Turkey, Istanbul 2011, 171-192.
- M. Buzov 2011b Marija Buzov, *The mosaics from Salona*, O mosaico romano nos centros e nas periferias: originalidades, influências e identidades, Conimbriga 2011, 487-498.
- M. Buzov 2014 Marija Buzov, *Antički i ranokršćanski mozaici s natpisom u Hrvatskoj*, Zagreb 2014.
- N. Cambi 1969 Nenad Cambi, *Amfore kao građevinski materijal u bedemima Salone*, VAHD LXIII-LXIV/1961-1962, Split 1969, 145-150.
- N. Cambi 1986 Nenad Cambi, *Salona i njene nekropole*, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio povijesnih znanosti 25(12)/1985-1986, Zadar 1986, 61-108.
- N. Cambi 1991 Nenad Cambi, *Antički portret u Hrvatskoj*, Zagreb 1991.
- N. Cambi 2000 Nenad Cambi, *Imago animi. Antički portret u Hrvatskoj*, Split 2000.
- N. Cambi 2002 Nenad Cambi, *Antika*, Zagreb 2002.
- N. Cambi [i dr.] 1973 Nenad Cambi [i dr.], *Arheološki muzej u Splitu: vodič*, Split 1973.
- E. Ceci 1962 Emerico Ceci (Mirko Cecić), *I monumenti pagani di Salona*, Milano 1962.
- N. Duval 1976 Noël Duval, *La mosaïque funéraire dans l'art paléochrétien*, Ravenna 1976.
- E. Dyggve 1951 Ejnar Dyggve, *History of Salonitan christianity*, Oslo [i dr.] 1951.

- E. Dyggve 1989 Ejnar Dyggve, *Izabrani spisi*, Split 1989.
- E. Dyggve 1996 Ejnar Dyggve, *Povijest salonitanskog kršćanstva*, Split 1996.
- B. C. Ewald 1999 Björn Christian Ewald, *Der Philosoph als Leitbild. Ikonographische Untersuchungen an römischen Sarkophagreliefs*, Mainz 1999.
- B. Gabričević 1971a Branimir Gabričević, *An unknown Latin formula asking respect for the grave. Jedna nepoznata latinska formula zaštite groba*, VAHD LXV-LXVIII/1963-1965, Split 1971, 137-140.
- B. Gabričević 1971b Branimir Gabričević, *An unknown Latin formula asking respect for the grave*, Acta of the fifth international congress of greek and Latin epigraphy, Cambridge 1967, Oxford 1971, 319-320.
- M. Garčević 2006 Milun Garčević, *Mozaik. Povijesni pregled, stilske oznake i tehnike izrade*, Zagreb 2006.
- M. Garčević 2009 Milun Garčević, *Mozaik. Povijest i izvedba*, Zagreb 2009.
- M. i Đ. Ivanišević 2011 Milan i Đenko Ivanišević, *Katastar Solina i okolice u godini 1831.*, Split 2011.
- J. Jeličić 1983 Jasna Jeličić, *Narteks u ranokršćanskoj arhitekturi na području istočnog Jadrana*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 23, Split 1983, 5-39.
- L. Katić 1952 Lovre Katić, *Vjerodostojnost Tome Arcidačona i posljednji dani Solina*, VAHD LIII/1950-1951, Split 1952, 99-120.
- I. Kljaković Gašpić 2006 Ivan Kljaković Gašpić, *Od Ponkine kave do mula*, Solinska kronika 141 (XIII), Solin 15. 6. 2016, 11.
- E. Marin 1988 Emilio Marin, *Starokršćanska Salona*, Zagreb 1988.
- E. Marin 1989 Emilio Marin, *Salona. Za novi profil grada*, VAHD 82, Split 1989, 209-214.
- E. Marin 1990 Emilio Marin, *Salona. Un profil de la ville à renouveler: à propos de recherches récentes*, La Venetia nell'area padano-danubiana. Le vie di comunicazione, Padova 1990, 453-469.
- E. Marin 1991 Emilio Marin, *Arheološki muzej Split: vodič*, Split 1991.
- E. Marin 1994 Emilio Marin, *Civitas splendida Salona*, Salona Christiana, Split 1994, 9-104.
- E. Marin 2002 Emilio Marin, *Grad Salonae/Salona*, Longae Salonae, Split 2002, I, 9-22, II, 9-37.
- E. Marin [i dr.] 2002 Emilio Marin [i dr.], *Arheološki muzej Split: vodič*, Split 2002.
- H.-I. Marrou 1964 Henri-Irénée Marrou, *Moycikoc anhp. Étude sur les scènes de la vie intellectuelle figurant sur les monuments funéraires romains*, Roma 1964.
- M. Matijević – M. Domazet 2006 Marko Matijević – Mladen Domazet, *Solinska svakodnevica u osvit novoga doba*, Solin 2006.

- J. Meder 2003 Jagoda Meder, *Podni mozaici u Hrvatskoj od 1. do 6. stoljeća*, Zagreb 2003.
- Ž. Miletić 1990 Željko Miletić, *Sjeverna salonitanska nekropola*, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio povijesnih znanosti 29(16)/1989-1990, Zadar 1990, 163-194.
- Općinsko upraviteljstvo 1927 *Općinsko upraviteljstvo*, Splitski almanah za god. 1925-26., Split 1927, 47-49.
- F. Oreb 1988 Franko Oreb, *Dokumentacija o Saloni u naučnom arhivu Ejnara Dyggvea u Splitu*, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 13/1987, Zagreb 1988, 141-150.
- K. Prijatelj 1954 Kruno Prijatelj, *Einige hellenistische Elemente in der Skulptur des antiken Salona*, Archaeologia Iugoslavica I, Beograd 1954, 29-35.
- D. Rendić-Miočević 1965 Duje Rendić-Miočević, *Mozaik*, Enciklopedija Jugoslavije 6, Zagreb 1965, 169-170.
- D. Rendić-Miočević 1985 Duje Rendić-Miočević, *Od prvih početaka do kraja antičkog razdoblja*, Pisana riječ u Hrvatskoj, Zagreb 1985, 31-37.
- D. Rendić-Miočević 1987 Duje Rendić-Miočević, *Carmina epigrafica*, Split 1987.
- A. i J. Šašel 1978 Anna i Jaro Šašel, *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMLX at MCMLXX re-pertae et editae sunt*, Ljubljana 1978. (Situla 19.)

Summary

Arsen Duplančić

***Membra disiecta* of a Salona's Mausoleum**

Key words: mausoleum, mosaic, inscription, epigraphy, grave protection, Titus Aurelius Aurelianus, Mucianus, Salona, Archaeological Museum in Split

In 1930 in Solin discovered was a Roman mausoleum that until now has been known only partially, that is, the available documentation has never been put together and published, and this is being done here. The mausoleum was discovered in the Klanac marl quarry, east of Tusculum. This is known from the note made by the Reverend Frane Bulić, that is cited here. Besides the mausoleum, in 1931 in Klanac discovered were graves under tegulae and in amphorae, as shown in three photographs, but of which presently nothing more is known.

The mausoleum had thick outer walls, around 1 m thick, as it appears. This, and the fact that in it there was a mosaic made of very small stones that could not have stayed outdoors, indicate that the mausoleum was covered. It was square shaped, 6.70 x 6.70 in size, 4.70 m wide inside. It was oriented north-south, the entrance being at the southern side. Immediately next to the entrance there were three graves, in particular erected tombs, and behind these there were two more, whereas along the northern wall was a bench (in the Dyggve's drawing: *Bank*). The grave by the western wall (G 1) was 0.90 m deep and 0.55 m wide, the middle grave (G 2) was 1.15 m deep and also 0.55 m wide, whereas the grave

next to it (G 3) was 1.20 m deep and 0.94 m wide. Dimensions of the two graves by the bench (G 4 and 5) are not known. While the first three graves were separated from each other, it appears that the two graves behind were mutually connected and covered with a vault *a pozzetto*, a part of which can be seen in a photograph. Originally, the graves were covered with stone slabs, but at the moment of discovery preserved were only three.

Over the grave number 1 was a stone slab of irregular rectangular shape with an inserted mosaic. Between the slab and the mausoleum wall was a border, also made of mosaic, that, unfortunately, is not preserved. In the space towards the grave number 2 there was no border. The slab is missing its left side and a part of the mosaic. The preserved part of the mosaic presents a boy sitting on a chair and holding a rotulus in his hand. Next to him are a partridge and a herma. By the edge is the image of a stela with the inscription from which we learn that here is buried the nine-year old Titus Aurelius Aurelianus:

D · M
HIC
POSITVS · EST
T(itus) · AVRELIVS · AV
RELIVS
FILIVS
PIENTISSIMVS
VIXIT
ANNIS · VIII

By its colours, symbolic contents and the fact that right now it is the only mosaic with a sepulchral inscription from Salona, the Aurelianus' mosaic has been constantly attracting the researchers' attention and there is a vast literature on it. Particularly interesting is the interpretation that the boy in the mosaic is not Aurelianus but a personification of death. Since the mosaic is missing its left part, there is the opinion that there was yet another inscription there, also that there was presented the boy's old teacher and that the mosaic shows evident influence of the Hellenistic sepulchral iconography, as well as the opinion that it probably contained the symmetric image of that at the right hand side. Opinions about the herma also disagree. Some scientists deem it presents the boy's teacher, Apollo or Dionysus, a prominent person from artistic life, a girl, a poetess, or the poetess Sappho. Contrary to this, the monument has been dated almost unanimously to the 3rd, late 3rd or early 4th century, that is, the tetrarchic period.

Immediately after its discovery, the Aurelianus' slab was taken to the Archaeological Museum in Split, where the mosaic edges were repaired with cement. In order to give it its regular shape, the slab was added the missing left part. It appears that during the Second World War the mosaic was restored by Fulvio Vettriano, who visited Split from Italy at that time.

Over the grave number 2 there was a thick, rectangular stone slab that covered the grave chamber in which two adults and three children were buried. The slab had two round recesses. Ejnar Dyggve assumed the slab probably had been used as a common sacrificing table for all five graves. However, it is not impossible that the regular round recesses were made to receive small columns that carried the altar mensa, meaning the sacrificing gifts were not placed directly on the floor. This is suggested by the hole appearing like hole for insertion of a fixing iron peg, as well as the regular, symmetrical position of both recesses in the slab. It is also possible that the recess with the peg hole was to receive the table carrier, and that the

lower recess was to receive the base of another piece of stone inventory. Presently, nothing further can be said because the slab has been lost or destroyed. Based on the Aurelianus' and the Mutianus' inscriptions, the slab has been dated to the 3rd century.

When the mausoleum was discovered, the grave number 3 had no covering slab, which should have been of the same length as that above the grave number 2, and above the grave 4 no slab was found either. Above the grave number 5, a slab was found, somewhat damaged and mentioning a certain Mucianus:

QVISQVIS PETES MUCIANI MEMENTO
QVM VIDEAS SOLVM PENDERE
VIDE NEFACIAS QVOD TIBI FIERI NON VIS
MUCIANIS CLO(dio) SECUND[o] DEDI LOCVM

The inscription is to protect the Mucianus' grave from desecration, also containing the permission for burying also Clodius Secundus in it. Based on the uncial letter E in the word MEMENTO, it has been dated to the late 3rd century.

Between the mausoleum north wall and the graves numbers 4 and 5 there was a bench for liturgical ceremonies, running along the entire width of the mausoleum. Given the grave dimensions provided by Dyggve and the number of the deceased in the grave number 2, the graves were obviously researched, but we have no information whether there were any offerings in them that would help dating the mausoleum and provide more information on the persons buried in them.

After researching the southern part of the mausoleum, its northern part was cleaned as well, the earth and stones from them being thrown into the lower graves. Since the mausoleum was found in a part of a marl quarry from which marl was being extracted, it was probably destroyed upon completion of the research. Thus, regretfully, disappeared an important monument of the Roman Salona of which today witnessing are just two capstones and a few photographs and notes that we have gathered here.

Translated: Radovan Kečkemet

